

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. Момчил Методиев, дн, Нов български университет,

Научна област 2. Хуманитарни науки, Професионално направление 2.2. История и археология,

за дисертационния труд на Петя Вълкова Ангелова за присъждане на образователна и квалификационна степен „доктор“ в професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма „Културология“ (Младежта в България. Публични дебати, социални действия, движения, идеологии, политически режими и институционални структури от края на XIX и XX век)

на тема: „Младежката политическа съпротива“ (1944-1949)

с научен ръководител доц. д-р Галина Гончарова

Дисертационният труд на Петя Ангелова изследва важната тема за младежката съпротива в България в началото на комунистическия период. Темата присъства в историографията, но обикновено там тя заема второстепенно място, докато в този дисертационен труд тя е изведена като централен изследователски проблем. Като цяло дисертационният труд успешно защитава поставените цели, благодарение и на разнообразните източници, използвани от автора, които придават плътност и цялостен характер на изследването. Дисертационният труд е в общ обем от 258 страници и съдържа увод, осем глави, заключение и приложения с източници и използвана литература. Докторантът има 5 публикации на български език в тематичната област на дисертацията, което отговоря и надхвърля минималните национални изисквания за на образователна и квалификационна степен „доктор“.

Както коректно посочва докторантът, обект на изследването са „младежите в България от втората половина на 40-те години и техните нагласи спрямо установяващата се еднопартийна власт и всички произтичащи от този процес мероприятия“. (с. 6). В автореферата също коректно е посочено, че „цел на анализа на така описаните източници по начало не е възстановката на категорични исторически факти, а пресъздаването на картината на критичните спрямо властта настроения сред значителна част от младите

хора в страната, тъй като авторът на изследването счита, че единствено това би могло да се изведе категорично от така подбраните свидетелства, характеризиращи се с крайна едностранчивост и субективност.“ (Автореферат, с. 4).

Предимство на дисертационния труд са използваните от докторанта множество и разнообразни по своя характер първични източници – наред с опозиционния периодичен печат в разглеждания период, докторантът е ползвал също архивите на ЦК на Комунистическата партия, на Комсомолската организация, както и на опозиционния Земеделски младежки съюз. Ползвани са и вече публикувани архивни документи по темата, съхранявани в Комисията по досиетата и представени в издаваните от нея документални сборници. Трета важна група източници са биографичните разкази, които разкриват личните житейски измерения на социалните, политическите и икономическите промени и съпротивата срещу тях. Обединяването на тези многообразни източници може да се окаже като един от големите успехи на изследването, още повече, че във всички тях проблемът за младежката съпротива рядко е извеждан като водещ акцент, а често заема подчинено положение спрямо основния наратив на изложението. В този смисъл издирването на свидетелства и документи, свързани конкретно с основната тема на дисертационния труд със сигурност е изисквало голямо постоянство и старание от страната на докторанта. Авторът също така ползва и познава значителна по обем историческа и теоретична литература, посветени на изследвания период.

Като несъмнен успех може да бъде посочен и интердисциплинарния характер на изследването, доколкото то съчетава класически методи на историческото търсене с устната история, както и с методи на антропологията и науките за културата. В този смисъл дисертационния труд надхвърля едно обичайно историческо изследване, тъй като привлича в полза на своята аргументация както теоретично модели, заети от философията, така и инструменти на културологията.

Цялостната рамка на дисертационния труд се вписва в ясен и добре защитен теоретичен модел. Той се основава на разбирането на Хана Аренд за тоталитаризма и по-конкретно на нейни тези, развити в „Човешката ситуация“ за политическото и стремежът за унищожаване на множествеността, които заемат централно място в политиката по изграждането на тоталитарното общество. Както посочва докторантът, „Аренд се

фокусира върху хоризонталните връзки между хората в публичната сфера и тяхната роля за обществото“ и точно това е, „което тя счита за унищожено от тоталитаризмите. (с. 13). Част от теоретичната рамка е обяснението през призмата на Аренд на термина homo sovieticus като „съвършеният продукт на тоталното господство, на разрушаването на политическото, защото той е образец на унищожената множественост на индивидите, тъй като този „нов човек“ всъщност представлява едно създание, изцяло подчинено на нуждите на партията“. (с. 242). От тази гледна точка е отделено място и са разгледани и идеологическите постулати на режима, насочени към необходимостта от създаването на „новата младеж“. От същата гледна точка е дефинирана и младежката „съпротива“: това са опитите за „отстояване и възстановяване на множествеността от страна на политически действащата младеж“ (с. 16).

Забележка обаче може да бъде отправена към съответствието между заглавието и самото изложение. Като тема на изследването в заглавието е изведена „младежката съпротива“, докато самата дисертация изследва не само съпротивата и опозиционната дейност на младежките групи и организации в разглеждания период, но и формирането и утвърждаването на идеята за създаване на единната или казионната младежка организация, комсомола, получил накрая името Димитровски комунистически младежки съюз. Тъкмо създаването и утвърждаването на тази казионна младежка организация като единен представител на младежта в тоталитарното общество рамкират хронологично и тематично дисертационния труд. Може да се каже, че противоречието между заглавие и съдържание в този конкретен случай е от полза на дисертацията – напълно разбираема е трудността и дори невъзможността младежката съпротива да бъде разграничена от формирането на казионната младежка организация, а проследяването на хронологията, процесите и идеологическите предпоставки довели до създаване на единната организация са един от успехите на дисертационния труд по запълването на тази празнина в историческата литература. Все пак това не променя факта, че изложението надхвърля тематичните рамки, заложили в заглавието и дефинирани в целите на дисертацията.

Въпроси може да предизвика и избраната хронологична рамка. Имайки съзнание за това, докторантът обширно и трябва да кажа, успешно, защитава избраната от нея

хронология на изследването. Докато долната хронологична граница, 1944 г., свързана с установяването на комунистическата власт, е неоспорима, то горната хронологична граница – 1949 г., поражда въпроси, поради ликвидирането на легалната младежката опозиция още през 1947 г., както и създаването през същата година на комсомолската организация – Съюз на народната младеж (СНМ), която след смъртта на Георги Димитров през 1949 година се преименува на Димитровски съюз на народната младеж (ДСНМ), а по-късно приема и наименованието Димитровски комунистически младежки съюз (ДКМС). Все пак докторантът убедително аргументира заявената горна граница, свързана със смъртта на Георги Димитров, като граничния момент, свързан с утвърждаването на единната младежка организация и задушаване на всякаква възможна съпротива, легална или нелегална, от страна на младежта.

Като основна слабост на дисертационния труд може да бъде посочена нейната структура, която се разделя на осем глави. Причина за това раздробяване на изложението на толкова много глави е стремежът на докторанта да следва едновременно тематичен и хронологичен подход в изложението на изследвана тема. Разделянето на текста на осем глави прави трудно следването на основното изложение, като моята препоръка би била тези глави да бъдат уедрени, въз основа на ясното им разделяне между теоретичен модел и хронологичното представяне на изследваните проблеми.

В настоящото изложение теоретичният модел присъства в първа и пета глава; историческият контекст е поделен между втора и трета глава, а резултатите от същинската изследователска работа са представени в четвърта, шеста и седма глава, където е представена легалната опозиционна дейност на младежките съюзи, включително и формирането на единната младежка организация. В осма глава уместно е представена и нелегалната съпротива на младежта срещу установяването на тоталитарния характер на режима. Тази структура на изложението би могло да бъде значително облекчена, като теоретичните модели бъдат обединени в една обща глава, а резултатите от изследователската работа, свързани с развитието на младежките организации, могат да бъдат представени в друга глава, където бъде разгледан както техния социален състав, така и промените в младежките организации от периода.

Резултатите от същинската изследователска работа са представени в главите за проблемите, обсъждани в периодичния печат от периода (шеста глава) и историята на младежките съюзи на легалните политически партии, включително и създаването на Единната младежка организация, прераснала в комсомолската организация (глава седма). Както беше посочено, тази историческа реконструкция е направена въз основа на множество източници, като впечатление прави и ползването и литературата по тази тема, написана през самата епоха – макар и идеологически натоварена, с основание тя е използвана като исторически извор.

Основен принос на изследването е проследяването на развитието на различните младежки съюзи. Изследването на историята на възникването и съществуването на опозиционните младежки организации, на тяхното взаимодействие и противоречия е безспорен успех и може да се допусне, че това ще бъде и най-цитираната част от този изследователски труд. Все пак и тук има известна небалансираност, като например непропорционално голямо място заема изложението на анархистката младежка организация (с. 57-62), която трудно може да се опише като една от влиятелните младежки структури в този период, въпреки че без никакво съмнение тя има място в едно такова изследване.

Предимство на представената работа е и подходът на автора от общото към частното. По-конкретно в началото тя задава ясен теоретичен модел, последван от реконструкция на историческите събития, за да проследи през личните спомени и мемоари как тази обща историческа рамка се отразява на съдбата на отделни носители на тази младежка съпротива - Петър Дертлиев, Петър Сърбински, Цветана Джерманова, Никола Даскалов. В частта, свързана с периодичния печат впечатление прави и опита през тези лични спомени да бъде проследено не само какво се публикува, но и какво се чете, т. е. кои са най-популярните автори и текстове от този период. Положително впечатление прави и стремежа на автора да реконструира съдбата и да разгледа как се вписват в новите младежки организации старите младежки структури, активни в периода преди 9 септември 1944 г.

От другата страна, сред недостатъците на изследването, могат да бъдат посочени някои спорни или по-точно двусмислени, термини и фрази, употребени в дисертацията. Имам предвид например изречението на с. 38, където се казва: „Във външнополитическо отношение е важно да се отбележи все по-задълбочаващият се конфликт между САЩ и СССР, който налага през 1947 година поставянето на европейските социалистически републики под ръководството на Москва с цел противопоставяне силите на Запада, което от своя страна налага по-забързания ход към социализъм и полага края на „народните демокрации“. Изречението създава двусмисленост, тъй като предполага възможността за алтернативно развитие на ситуацията, докато съвременните изследвания приемат, че съдбата на България, а и на цяла Източна Европа, е предопределена изцяло от изхода на Втората световна война. Неколкократно в дисертационния труд е употребена и неутралния термин „победата над опозицията“, макар от гледна точка на съвременната историография, а и цялостното изложение в дисертационни труд да не оставят съмнение, че става дума за целенасочено и планомерно унищожаване на политическата опозиция, включително и на техните младежки организации, като част от изграждането на тоталитарното общество.

Приложеният към дисертационния труд автореферат отговоря на изискванията. В него коректно и с необходимата изследователска саморефлексия са представени и приносите на дисертацията, като на първо място напълно уместно е посочено, че „Изследването успява да постигне нов разказ за обществения активизъм на младежта в периода непосредствено след 9 септември, въвличайки обратно в научен дебат една от приоритетните теми в историографията на самия социалистически режим“.

По темата на дисертацията авторът има пет публикации, които, както беше посочено, отговарят и дори надхвърлят минималните изисквания. От тях най-авторитетна е публикацията в Годишника на Софийския университет, Философски факултет, Културология. Нямам лични впечатления от докторанта, но следва да отбележа позитивните си впечатления от положените от нея изследователски усилия, както и че не съм забелязал белези на плагиатство.

В заключение може да се отбележи, че при търсенето на баланса между позитивното и негативното в представения дисертационен труд за мен надделяват неговите успехи, свързани с изграждането на ясна теоретична рамка и вписването в нея на една малко изследвана в съвременната българска историография тема, които са плод на съвместната изследователска работа. Тези успехи надделяват над недостатъците, свързани със структурата на изследването, както и употребата на някои двусмислени термини.

Актуалността на изследвана тема, както и посочените качества на труда ми дават основание да подкрепя присъждането на Петя Вълкова Ангелова на образователна и квалификационна степен „доктор“ в професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата.

София, 29 септември 2024 г.

проф. Момчил Методиев, дн